

VAIVA NARUŠIENĖ

Po Miłoszo ženku

Tadeusz Bujnickis, *Apie literatūrinę „Žagarų“ grupę ir ne tik*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, 380 p., ISBN 978-609-425-235-8

Šių metų vasario 19 d. Vilniaus paveikslų galerijoje buvo pristatyta naujausia lietuvių kalba išleista lenkų profesoriaus Tadeuszo Bujnickio knyga *Apie literatūrinę „Žagarų“ grupę ir ne tik* (2018). To paties vakaro metu profesoriui iškilmingai įteikta Letuvių literatūros ir tautosakos instituto įsteigta Algio Kalėdos premija, skiriama už reikšmingus Lietuvos literatūros paveldo, lietuvių-lenkų literatūrinių ryšių ir kultūrų sąveikos tyrimus. Toks Bujnickio apdovanojimas nekelia jokių abejonių, ypač turint galvoje jo solidų mokslinį įdirbį tyrinėjant Lietuvos, o ypač Vilniaus, lenkakalbę literatūrą ir kultūrą bei puoselėjant lenkų ir lietuvių mokslinius ryšius. Per pastaruosius keliolika metų pasirodė net kelios šią tematiką nagrinėjančios jo monografijos, kaip antai: *Vilniaus apybraižos (Szkice wileńskie)* (2002), *Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Vilniuje (W Wielkiem Księstwie Litewskim i w Wilnie)* (2010), *Teodoras Bujnickis: paskutinysis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bardas (Teodor Bujnicki: ostatni bard Wielkiego Księstwa Litewskiego)* (2012), *Paribiuose, pakraščiuose ir už sienų (Na pograniczach, kresach i poza granicami)* (2014), neskaitant daugybės straipsnių, sugulusių kolektyviniuose rinkiniuose ir mokslinės spaudos lankuose. Ilgametis įvairių Lenkijos universitetų profesorius 1997 m. Krokuvos Jogailaičių universitete įkūrė Senųjų rytinių pakraščių gyvenimo ir literatūros tyrimų centrą, užsiimančią ir lietuvių kultūros bei literatūros tyrimais. 2000 m. šis centras tapo iki šiol tebeveikiančia Paribio literatūrinės kultūros katedra. Bujnickis prisidėjo ir prie polonistikos studijų įsteigimo Vilniaus universitete, kur ir pats dėstė 1993–1995 m. Šios daugiametės bičiulystės su Lietuva šaknys glūdi Vilniuje, kuriame 1933 m. Tadeusz gimė žymaus poeto Teodoro Bujnickio ir lietuviško kraujo turinčios Annos Stawskos šeimoje. Taigi, nuo pat kūdikystės jis buvo susijęs su senąja ir naująja Lietuva, ir šis emocijomis nuspalvintas ryšys vėliau, jau gyvenant Lenkijoje, jį paskatino leisti į „didįjį intelektualinį nuotykį su Lietuvos ir

Vilniaus kultūra ir literatūra“, atnešusį daug vertingų vaisių, kurių naujausias ir yra minėtoji Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto išleista knyga.

Perskaičius šį Bujnickio mokslinių apybraižų ir straipsnių rinkinį, išsyk iškyla paralelė su Czesławo Miłoszo *Tėvynės ieškojimu*. Regis, autorius tęsia savo pirm-tako liniją, Miłoszo žodžiais tariant, „kurdamas jungiamąjį audinį ten, kur, atrodytų, nieku gyvu negalima suderinti tautinių priešybių“¹. Šių autorių gretinimas yra tarsi savaime suprantamas, nes abu yra kilę iš Lietuvos, todėl į ją žvelgia ne iš šalies, bet kaip į savo mažąjį kraštą, kiekvienas savaip ieškodamas jame savo vietos, kas nėra taip paprasta vyraujančių etnocentrinių ideologijų kontekste. Tadeuszas Bujnickis, plačiai išskleidęs tyrinėjimų tinklą, savo knygoje užgriebia daug lietuvių kultūrai aktualių problemų, kurias nusako raktiniai žodžiai: buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinis paveldas, tautinė ir kultūrinė jos gyventojų tapatybė, kultūrinės atminties pavidalai XIX a. ir XX a. pirmoje pusėje, lenkakalbė buvusios LDK literatūra, Vilnius su savo daugiataute kultūra ir galiausiai „Žagarai“ bei Czesławo Miłoszo ryšys su Lietuva. Paties autoriaus žodžiais tariant, jis siekė „parodyti daugeliu gijų susijusią daugiakultūrę ir daugiaetnę bendriją, kaip ją atspindėjo tos lenkų literatūros srovės, kurios rėmėsi šio nepaprasto krašto, plytinčio tarp Nemuno ir Neries, tradicijomis, erdve ir kraštovaizdžiu“ (p. 8). Šis rinkinys suskirstytas į tris skyrius, pradžioje daug vietos skiriant esminių paribio ir pakraščių kategorijų aptarimui bei LDK istorinės atminties temai, antrajame skyriuje analizuojama, kaip skirtingų XIX a. lenkakalbių rašytojų prozoje sprendžiama LDK istorinės atminties problema ir koks kuriamas Lietuvos bei lietuvių paveikslas, o trečiajame persikeliamą į XX a. pirmosios pusės Vilnių, kur piešiama plati to meto lenkakalbės literatūros panorama, didžiausią dėmesį skiriant regioninei literatūrai ir, žinoma, „Žagarų“ grupei bei jos nariams ir jų kūrybai.

Reikia pastebėti, kad Bujnickio svarstomai problematikai lietuvių literatūrologijoje iki šiol skirta sąlygiškai nedaug dėmesio². Artėjantis Czesławo Miłoszo gimimo 100-metis paskatino domėjimąsi jo kūrybos ir gyvenimo sąsajomis su

1 Czesław Miłosz, *Tėvynės ieškojimas*, Vilnius, 1995, p. 12.

2 Iš monografijų galima paminėti: Algis Kalėda, *Od M do M: Szkice o literaturze polskiej i litewskiej*, Warszawa: Ex libris, 2005; Idem, *Mitų ir poezijos žemė: Lietuva lenkų literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011; Mindaugas Kvietkauskas, *Vilniaus literatūrų kontrapunktai. Ankstyvasis modernizmas 1904–1915*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007. Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: VU leidykla, 2004; *Vilniaus kultūrinis gyvenimas. Tautų polilogas, 1900–1945*, sud. Alma Lapinskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.

Lietuva³. Vis dėlto Bujnickio knyga keliamų klausimų platumu, sudėtingų sąveikų tarp skirtingų kultūrinių tapatybių, literatūros kūrinių, ideologijų, politinio bei kultūrinio konteksto atskleidimu mūsų literatūroje ir kultūroje neturi analogo. Čia pabrėžtinai svarus knygos autoriaus indėlis tyrinėjant „Žagarus“, kurie Lietuvoje nesulaukė išsamesnių studijų. Nors lenkų literatūros istorijoje žagarininkų kūryba yra plačiai aptarta⁴ pristatant šios grupės narių pasaulėžiūrą ir poetikos bruožus, tačiau lenkų tyrinėtojai mažai dėmesio skiria lokaliems, regioniniams kūrybos elementams, kurie, Bujnickio nuomone, kaip tik ir yra svarbiausi šių poetų kūryboje (p. 234). Išryškindamas šiuos jų kūrybos bruožus, Bujnickis tuo pačiu atskleidžia „Žagarų“ grupės artimumą Lietuvai ir senajai LDK, tuo pačiu praturtindamas ir mūsų kultūrą bei išplėsdamas jos ribas.

Skaitant šią knygą galvoje vienas po kito kyla ne visai patogūs klausimai: kaip derėtų traktuoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūrinį paveldą? Ar laikome sava daugiakultūrę ir daugiatautę Vilniaus praeitį? Kaip turėtume žiūrėti į sulenkėjusią buvusios LDK bajoriją ir jos paveldą? Ar tikrai reikia atlietuvinti tuteišius? Kiek mums gali būti sava lenkakalbė literatūra ir kultūra, kurią kūrė žmonės, laikę save lietuviais, nors ir ne moderniojo nacionalizmo prasme? Pagaliau, kuo gi skiriasi mūsų ir jų tapatybė? Čia vertėtų prisiminti Janą Assmanną, kurio įžvalgos gali padėti geriau susigaudyti šitoje painioje tapatybių, atminties ir paveldo problematikoje. Puikioje knygoje apie kultūrinę atmintį Assmannas teigia, jog kiekviena kultūra kuria „simbolinį reikšmių pasaulį“, tam tikrą bendrą patirčių, lūkesčių ir veiklos lauką, kuris padeda individams orientotis pasaulyje ir suteikia saugumo pojūtį. Duotosios kultūros žmonės jungia ne tik tam tikrų taisyklių ir papročių visuma, bet ir mitiniai bei istoriniai pasakojimai, kurie įtraukia

3 Kaip antai: *Czesławas Miłoszas iš XXI a. perspektyvos*, sud. Andžej Pukšto, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007; Viktorija Daujotytė, Mindaugas Kvietkauskas, *Lietuviškieji Česlovo Milošo kontekstai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011; Vaida Kamuntavičienė, Irena Miklaševič, Giedrė Milerytė, Vaiva Narušienė, *Česlovas Miłoszas ir Lietuva*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2011.

4 Čia verta nurodyti šiuos „Žagarams“ skirtus darbus: Stanisław Bereś, *Ostatnia wileńska plejada. Szkice o poezji kręgu Żagarów*, Warszawa: Wydawnictwo PEN, 1990; Tadeusz Kłak, „Żagary. Problematyka grupy literackiej“, in: Idem, *Stolik Tadeusza Peipera. O Strzegach Awangardy*, Kraków: Oficyna literacka, 1993, p. 149-176; Janusz Krzyszak, *Katastrofizm ocalający. Z problematyki poezji tzw. „Drugiej awangardy“*, Bydgoszcz: Pomorze, 1985; Marek Zaleski, *Przygoda drugiej awangardy*, Wrocław: Ossolineum, 1984; Andrzej Zieniewicz, *Idące Wilno. Szkice o Żagarach*, Warszawa: PIW, 1987.

esmines praeities patirtis ir atsiminimus į dabarties perspektyvą. Visi šie dalykai lemia priklausomybės jausmą ir kultūrinę tapatybę⁵. Tadeuszą Bujnickį kaip tik ir domina, kokie praeities įvykiai ir vaizdiniai įtraukiami į literatūrą, kas sąlygoja jų pasirinkimą, kokias idėines sistemas jie atstovauja, kaip ir kodėl kinta laikui bėgant, o taip pat kokią jie kuria tautinę ir kultūrinę tapatybę. Ieškodamas atsakymų į šiuos klausimus, jis pasitelkia platų kultūrinį ir politinį kontekstą, padedantį geriau suvokti pasirinkimų priežastis ir idėines sąsajas.

Kalbėdamas apie nevienalytę buvusių LDK žemių kultūrą, knygos autorius iškelia dvi svarbias koncepcijas – kultūros paribį ir pakraščius. Anot jo, kultūros paribys – tai vieta, kurioje sugyvena tautiniu, kultūriniu ar religiniu požiūriu skirtingos bendruomenės. Paribio kultūra yra atvira kitoniškumui, jai būdinga diskursų įvairovė, maišymasis, asimiliacija ir heterogeninės formos. O pakraščių sąvoka išsyk suponuoja, kad kažkur turi būti ir centras, šiuo atveju atitinkantis grynąjį, „ortodoksinį“ lenkiškumą. Pakraščių sąvoka, iš pradžių apėmusi ukrainietiškas Abiejų Tautų Respublikos žemes, pamažu buvo išplėsta ir imta taikyti ir buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoms, kurioms tarpukariu prigijo šiaurinių pakraščių vardas. Pasak Bujnickio, pakraščių mitai buvo kuriami padalijimų metu kaip atsakas į carinės Rusijos spaudimą, siekiant išlaikyti savo lenkišką tautinę tapatybę ir išsaugoti idealizuotą buvusios respublikos vaizdinį, paremtą Jogailaičių valstybės idėja. XIX a. persiritus į antrąją pusę, pakraščių mitui iškilo dar vienas uždavinys sudaryti atsvarą stiprėjantiems lietuvių ir baltarusių tautiniams judėjimams, o kiek vėliau – ir krajovcų siekiui sukurti šiuolaikinę federacinę valstybę. Taigi iš esmės pakraščių sąvoka yra nacionalistinio ir polonocentrinio mąstymo dalis. Tokį mąstymą išduoda kolonijinis diskursas, kuriame Lietuva laikoma kiek egzotiška, civilizaciniu ir religiniu požiūriu atsilikusia šalimi, kuriai Lenkija davė krikščionybę ir Vakarų kultūrą. Šioje vietoje reikia pabrėžti, jog Bujnickis labai prisidėjo prie paribio sąvokos įtvirtinimo lenkų moksliniame diskurse. Apie tai iškalbingai byloja ir Krokuvos Jogailaičių universitete jo įsteigto tyrimų centro pavadinimo kaita nuo „senųjų rytinių pakraščių“ prie „paribio“.

Knygos antrosios dalies apybraižose autorius susitelkia ties XIX a. kūrusiais lenkikalbiais rašytojais, susijusiais su buvusia LDK, analizuodamas, kaip

5 Jan Assmann, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*, Vert. A. Kryczyńska-Pham, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008, p. 32-33.

jų kūryboje atsiskleidžia paribio bei pakraščių koncepcijos ir kaip LDK mitas panaudojamas tapatybės kūrimui. Ypatinga vieta čia tenka istoriniam romanui, tai iki šiol tebeveikiančiai galingai atminties kalvei, kuri buvo labai svarbi ir XIX bei XX a. pirmosios pusės lietuvių tapatybės formavimuisi. Būdamas puikus lenkų istorinio romano žinovas, išleidęs keletą solidžių monografijų apie Henryko Sienkiewicziaus kūrybą⁶, Tadeusz Bujnickis analizuoja, kaip įvairūs jo pasirinkti autoriai – Ignotas Kraševskis, Marija Radzevičiūtė, Jozefas Weyssenhoffas ir Henrykas Sienkiewiczius – kuria skirtingus Lietuvos praeities paveikslus, atitinkančius jų simpatizuojamas ideologijas. Šių rašytojų kūryboje senovės Lietuva iškyla kaip atskiras, šiek tiek neįprastas pasaulis, besiskiriantis nuo Lenkijos savo religija, kalba, kultūra ir papročiais. Bujnickis pastebi, kad „būtent Kraševskis, greta Teodoro Narbuto, tapo rašytoju, labiausiai pasitarnavusiu suvereniai Lietuvos praeities vizijai“ (p. 47). Jis aukštino ikirikriščioniškąją Lietuvą, kuriai suteikė ypatingą kultūrinę bei civilizacinę reikšmę Europos istorijoje, ir manė, jog kaip tik krikšto įvedimas ir ryšys su Lenkija sugriovė pagonybe grįstą lietuvių tapatybę ir sužlugdė Lietuvos valstybės savarankiškumą. Nenuostabu, kad Kraševskio kūryba labiausiai žavėjosi lietuvių atgimimo veikėjai, kurie perėmė jo suformuotą ikirikriščioniškos Lietuvos praeities viziją, laikydami ją svarbia lietuviškosios tapatybės savastimi. Kiti trys istorinių romanų rašytojai atstovauja pakraščių koncepciją, kurdami dvarininkiškai tradicijai priklausantį pakraščių lietuviškumo stereotipą, kuris iš esmės yra polonizuotas lietuviškumas. Jų kūriniuose tikras lietuvis yra bajoras, turintis dvigubą tautinę tapatybę *gente lituanus natione polonus*, kurioje lietuviybė yra žemesnysis dėmuo. Sienkiewicziaus, Radzevičiūtės ir Weyssenhoffo romanuose bajorija iškyla kaip vienintelė senųjų vertybių, savosios kultūros ir LDK istorinės atminties saugotoja nuo okupantų ir kylančių tautinių judėjimų, kurie, jų nuomone, kėsinosi į tradicines „amžinosios“ Lietuvos bajorijos teises. Pakraščių literatūroje dvaras tapo gynybiniu pasienio bastionu ir istorinių atsiminimų lobynu. Teigiamai vertindami polonizaciją, šie rašytojai manė, kad ji atnešė vakarietiškas idėjas ir kultūrą į civilizaciškai atsilikusias teritorijas, kuriose gyveno „barbariški“ lietuviai.

6 Čia galima paminėti Sienkiewicziaus trilogiją lenkų istorinio romano tradicijos kontekste (Tadeusz Bujnicki, *Trylogia Sienkiewicza na tle polskiej powieści historycznej*, Kraków: PAN, 1973, *Sienkiewiczius ir istorija* (idem, *Sienkiewicz i historia*, Warszawa: PIW, 1981), *Sienkiewicziaus romanai apie senovę* (idem, *Sienkiewicza powieści z lat dawnych*, Kraków: Universitas, 1996).

Jų romanuose išryškėja paternalistinis santykis tarp lenkiško dvaro ir lietuviško kaimo, kuriam reikalinga vyresniojo ir labiau civilizotojo globa. Anot Bujnickio, iš jo aptariamų rašytojų Kraševskis labiausiai stengėsi apginti lietuvius „barbarus“ nuo neigiamo vertinimo, iškeldamas dvasinę ir moralinę jų dainų vertę, parodydamas jų atavistinį vitališkumą ir atskleisdamas gilų ryšį su savo kalba ir žeme, kuris padėjo išsaugoti tautinę tapatybę – vėlgi visus šiuos tapatybės dėmenis mielai perėmė ir įtvirtino lietuvių veikėjai. Kitokį autochtoninių lietuvių paveikslą piešė iš polonocentrinės pakraščių perspektyvos žvelgę rašytojai, suteikdami jam egzotiškų, konservatyvių, pirmykščių ir net laukinių bruožų, kaip kad Sienkiewiczius savo garsiuosiuose *Kryžiuočiuose*. Žinant milžinišką istorinių romanų poveikį, nenuostabu, kad ir Jano Mateikos paveiksluose greta pagal vakarietišką madą apsirėdžiusių lenkų vaizduojami plikakojai laukine jėga alsuojantys lietuviai. Beje, toks pat trumpakelnis lietuvis puošia ir garsųjį Antano Vivulskio paminklą Žalgirio mūšiui, pastatytą Krokuvoje minint šio mūšio 500-ąsias metines. Šiame paminkle, kurį kūrė krajovcams simpatizavęs Vilniaus menininkas, taip pat atsiskleidžia iškalbinga idėjinė vertybių hierarchija – aukštai virš visų iškilęs Jogaila ir žemai po jo žirgo kojomis stovintis Vytautas, žvelgiantis į dar žemiau prie savo kojų gulintį kryžiuočių magistrą Ulrichą, prieš mirtį dar spėjusį dailiai ištempti šarvuotą puantą – tiesa, ši baletinė detalė jau ne Vivulskio, o paminklą 1976 m. rekonstravusio skulptoriaus Mariano Konieczny išmonė.

Pereinant prie Tadeuszo Bujnickio knygos trečiojo skyriaus, skirto XX a. pirmajai pusei, į akis krinta pirmojo straipsnio pavadinimas „Vilniaus lietuvių kūryba lenkų kalba“, puikiai nusakantis prieštarą to meto kūrėjų ir apskritai turbūt visų buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių gyventojų situaciją, kuomet dramatiškai besirutuliojančių istorinių aplinkybių ir vis labiau įsigalinčio nacionalizmo ideologijos kontekste reikėjo iš naujo apibrėžti savo tapatybę. Apibūdindamas anuometinę kultūrinę padėtį, Bujnickis rašo:

Lietuvių kalba buvo uždaryta savotiškame valstiečių liaudies buities muziejuje. [...] Tai nulėmė ankstesni polonizacijos procesai, vykę daugiausia aukštesniųjų sluoksnių aplinkoje. Šie sluoksniai išlaikė tradicinę paprotinę lietuviškumo sampratą, kurdami istorinius mitus ir elgesio stereotipus, sustiprinančius atskirumo pojūtį. [...] Šis skirtumas [nuo Karalystės gyventojų – VN] taip pat buvo regioninio, lokalaus pobūdžio, taigi, jį apibrėžė erdvė, apimanti vadinamąją istorinę Lietuvą – daugiaetnę, daugia-religę ir daugiakultūrę. (p. 144)

Todėl čia labai teisingas knygos autoriaus pastebėjimas, išsprendžiantis lenkakalbių LDK kūrėjų kultūrinio palikimo klausimą: anot jo, kai kurie kūrėjai skirtingu būdu priklauso abiejų tautų kultūroms. Lenkiškasis dėmuo yra neatskiriama lietuvių kultūros dalis, be kurios ji liktų raiša ir daug skurdesnė. Šiame straipsnyje pateikiama įdomios medžiagos apie lenkakalbių kūrėjų mėginimus kurti ir propaguoti lietuvių literatūrą lenkų kalba, o taip pat apie lietuvių atgimimo veikėjų pastangas patraukti į lietuviybę sulenkėjusius lietuvius, kurios itin suintensyvėjo trumpu Vidurio Lietuvos egzistavimo laikotarpiu, kuomet Vilniuje buvo stengiamasi suformuoti lenkakalbių lietuvių bendruomenę, kuri palaikytų lietuvių siekį Vilnių paversti Lietuvos sostine. Vis dėlto lietuvių bandymai patraukti į lietuviybę „neapsisprendusius“ lenkų kultūros žmones motyvuojant bendra istorija, erdve ir tradicijomis nebuvo sėkmingi, kaip ir krajovcų siūlymai sukurti lietuvių, lenkų ir baltarusių federaciją, padėsiančią taikiai išspręsti visus tautinius nesutarimus bei užtikrinti istorinio ir kultūrinio LDK paveldo tęstinumą. Po Liucijano Želigovskio sukilimo Vilnius iš senosios LDK sostinės virto tarp trijų sienų įspraustu Lenkijos pakraščių vaivadijos miestu, o LDK tradicijos vietą užėmė pakraščių regionalizmo, tuteišiškumo idėja. Tuteišiškumo šalininkai, kurių dauguma save laikė istoriniais lietuviais, senosios LDK piliečiais, buvo priešiški nusistatę prieš netelpančią į šią tradiciją naująją Lietuvą. Tarpukario Vilniaus literatūroje įsivyravo regionalizmo srovė, kuri rėmėsi romantikais, lenkiška LDK kultūros tradicija ir siekė idealizuoti bei užkonservuoti anachronišką pakraščių pasaulio vaizdinį, tikintis taip sustiprinti Vilnijos lenkų tuteišiškumą. Šiame kontekste išsiskiria „Žagarų“ literatūrinė grupė, kuri, priešindamasi regionalistų uždaramui, gynybiniam provincialumui ir nacionalizmui, skelbė savo atvirumą kitoms tautoms bei kultūroms ir puoselėjo lenkų, lietuvių, baltarusių ir žydų bendrystės idėją. Vilnių žagarininkai suvokė ne kaip pakraščius, bet paribio miestą, kuriame nuo seno persipindamos sugyveno įvairios tautybės ir kultūros, todėl savo laikraštyje jie skatino kultūrų sąveiką ir bendradarbiavimą. Nors žagarininkai, panašiai kaip regionalistai, buvo išsiskynę savo lokalios erdvės pasaulyje, šiai erdvei jie suteikė platesnį, universalų matmenį. Pasitelkdami kraštovaizdžius, jie kūrė į valstybines sienas netelpančią ir virš visų anuometinių ideologijų iškylančią mažąją tėvynę, turinčią savo gamtos ir kultūros ženklus bei istorinę atmintį. Reikia pridurti, jog kalbėdamas apie „Žagarus“, Bujnickis neapsiriboja žymiausiais grupės nariais, bet daug dėmesio skiria „antrosios linijos“ žagarininkams Józefui Maślińskiui, Jerzy Putramentui, Anatoliui Mikułkai

ir Janui Huszczai, taikliai pastebėdamas, jog dabartinė „Žagarų“ narių hierarchija nusistovėjo gerokai vėliau ir neatspindi realios 1931–1934 m. situacijos bei vėlesnio požagarinio (1935–1939) laikotarpio. Šiame skyriuje knygos autorius plačiai kalba ir apie linksmają, su juoko kultūra susijusią „Žagarų“ narių gyvenimo pusę, atsveriančią jų rimtą, katastrofos nuojautų persmelktą kūrybą: apie žagarininkų sukurtą kolektyvinį Arono Pirmo personažą, jų dalyvavimą vilnietiškuose „Gegutės“ ir „Smorgonijos“ kabaretuose. Autoriaus straipsniams apie „Žagarus“ vertės prideda ne tik puikus istorinio, kultūrinio ir literatūrinio konteksto išmanymas, bet ir naudojamas jo tėvo Teodoro Bujnickio archyvas, suteikiantis neįkainojamos dokumentinės medžiagos.

Pabaigai norėtusi pasidalinti dar keletu Tadeuszo Bujnickio knygos sukeltų pamąstymų. Atsigręždamas į savo vilnietišką jaunystę, žymiausias iš žagarininkų Czesławas Miłoszas laiške Tomui Venclovai rašė:

Iš esmės būtų reikėję save laikyti lietuviais, kalbančiais lenkų kalba ir tęsti, naujomis sąlygomis, Mickevičiaus „Lietuva, tėvyne mano“. Tai būtų reiškę kurti lietuvių literatūrą lenkų kalba, lygiagrečiai su lietuvių literatūra lietuvių kalba. Betgi niekas to nenorėjo, nei lietuviai, gynybiškai pasiūšę prieš lenkų kultūrą, kurioje matė nutautavimo pavojų, nei lenkiškai kalbantys, kurie paprasčiausiai galvojo, kad jie lenkai, ir su panieka žiūrėjo į „klausiuokus“, „chlopu“ tautą. [...] Iš visų vilniečių, kalbančių lenkiškai, vieni krajovcai Vilnių laikė sostine, o ne provincija.⁷

Savo eseistikoje vis grįždamas prie jam idėjiškai artimų krajovcų, poetas teigė, kad Vilniaus problema glūdi tame, jog Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės idėja nebuvo realizuota moderniomis sąlygomis. Tai būtų padėję išsaugoti kultūrinę tradiciją ir toliau plėtoti toleranciją bei daugiakultūriškumą. Tačiau ši galimybė savo laiku nebuvo išnaudota, įsigalėjus toms srovėms, kurios ir dabar tebekursto priešišumą tarp tautų ir skatina užsidaryti nuo kitų, taip mėginant įtvirtinti savo atskirumą. Visgi šitas kelias, kaip galima įsitikinti žvelgiant į istoriją, niekur neveda. Reikia ieškoti to, kas jungia, o ne skiria, ir čia tiek Miłoszo, tiek Bujnickio darbai pateikia mums itin vertingų gairių. Miłoszas *Tėvynės ieškojimo* pratarmėje teigia, kad jeigu norime, jog Lenkiją, Lietuvą, Baltarusiją ir Ukrainą

7 „Vilnius kaip dvasinio gyvenimo forma“. Czesław Miłosz, Laiškas Tomui Venclovai, in: Tomas Venclova, *Vilties formos. Eseistika ir publicistika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1991, p. 176.

sietų geros kaimynystės ryšiai, būtina kalbėti apie praeitį – bendrą mūsų istorinę praeitį. Tai padėtų ne tik įveikti žinių apie kaimynus stygių, sąlygojančių savo tautos didybės iškėlimą virš kitų, bet ir galbūt duotų impulsą peržiūrėti ir keisti savo kultūrinę atmintį, kurioje trūksta didžiulių abiejų tautų valstybės epizodų, labai silpnai tepasireiškia bajoriškasis dėmuo, o daugybė svarbių įvykių ir asmenų tebepiešiami iš šapokiškos perspektyvos. Suprantama, čia turimas galvoje ne savo atskirą gyvenimą gyvenantis mokslinis diskursas, bet tai, ką apie praeitį papasakotų tūlas lietuvis. Yra vilties, kad užtaisius šias spragas, pasikeistų ir kaip tik sustiprėtų, o ne susilpnėtų, mūsų tapatybė, pasijustume praturtėję ir nebe taip bijantys atsiverti kitiems, priimti juos ir kurti ryšius. Gera pradžia žengti tokį žingsnį būtų kaip tik šiemet minimas Liublino unijos 450 metų jubiliejus – tik ar išdrįsime nuplėšti senų vertinimų valkčius, ar kažkaip prasmuksime pro jį tarsi nepastebėję?